Klement Alexandrijský o smyslu utrpení věřícího*

Veronika Černušková

Smysl utrpení je jedním z témat, ke kterým se Klement opakovaně vrací. Jeho výkladu věnuje celou dvanáctou kapitolu čtvrté knihy *Stromat*,¹ kde ovšem uprostřed zajímavé argumentace náhle své téma opouští s tím, že by o něm bylo ještě mnoho co říci, ale je třeba tak učinit později, „ve vhodný čas“.² My se pak můžeme jen dohadovat, co bylo součástí této „uvážlivě zamlčené“ církevní tradice, o které se zde Klement „ostýchal psát“.³

Svá *Stromata* autor představuje nikoli jako upravenou zahrádku, „ježž záhony leží v řadě jeden vedle druhého pro potěchu oka“, ale jako „stinnou horu, hustě zarostlou cypřiši a platany, vavřínem a břečťanem a zároveň osázenou jabloněmi, olivami a fíkovníky, kde jsou úmyslně promíchány stromy plodonosné se stromy bez plodů“, a vybízí poctivé čtenáře-zahradníky, aby stromy přesazovali tak dlouho, až z nich „vy-

* Klementova díla *Stromata* I–VII, *Vychovatel* I–III (*Paedagogus*), *Výzva* k obrácení (*Protrepticus*, *Pobídka Řekům*), *Který boháč bude spasen?* (*Quis dives salvetur?*) a soubor exegetických zlomků nazývaný *Hypotypóseis* (*Náčrty*) budu v tomto článku citovat ve vlastním překladu vzniklém přímo pro tento účel. Dále čtenáře odkazují na dostupné české překlady: Klement Alexandrijský, *Stromata I*, překlad J. Plátová, úvod a poznámky M. Šedina, Praha: OIKOYMENH, 2004; *Stromata II–III*, překlad V. Černušková (II) a J. Plátová (III), úvod a poznámky M. Šedina, Praha: OIKOYMENH, 2006; *Stromata IV*, překlad V. Černušková, úvod a poznámky M. Šedina, Praha: OIKOYMENH, 2008; *Stromata V*, úvod, překlad a poznámky M. Havrda, Praha: OIKOYMENH, 2009; *Stromata VI*, úvod, překlad a poznámky M. Šedina, Praha: OIKOYMENH, 2011; *Stromata VII*, úvod a překlad V. Černušková, poznámky J. Plátová, Praha: OIKOYMENH, 2011; *Exegetické zlomky*, úvod, překlad a poznámky J. Plátová, Praha: OIKOYMENH, 2014; *Pobídka Řekům*, úvod, překlad a poznámky M. Herrmann a synové, 2001; *Který boháč bude spasen?*, překlad M. Recinová, Velehrad – Roma: Refugium, 2008. Překlad *Vychovatele* se připravuje a bude vydán v příštím roce.

Studie byla připravena za finanční podpory Grantové agentury České republiky prostřednictvím grantu „Historie a interpretace Bible“, č. P401/12/G168.

1 *Strom.* IV,12,81–88.

2 *Strom.* IV,13,89,1; IV,4,16,3. Srov. *Hypot.* zl. 15: „Ve vhodný čas,“ říká [Pavel]; tzn. když lidé měli příhodný postoj k víře.“

3 *Strom.* I,1,14,3.

tvoří půvabnou zahradu a příjemný háj“, kde pak budou moci sklízet výživné ovoce, jímž je porozumění Písmu.⁴ Tento článek by měl být podobným sadem osázeným Klementovými výroky o smyslu utrpení, jak je nacházíme v jeho *Stromatech*. Některé „stromy“ budou pocházet i z jiných Klementových děl: *Vychovatele*, *Výzvy k obrácení*, homiletického spisku *Který boháč bude spasen?* a ze zlomků *Hypotypóseis*.⁵

Je ovšem třeba předeslat, že Klement ve svých dochovaných spisech nikdy nepojednává o smyslu pozemského utrpení jako takového. Nikdy zde nemluví např. o utrpení nemluvnat nebo zvířat.⁶ Vyjadřuje se vždy jen k utrpení věřícího člověka, tedy křesťana, případně člena starozákonního vyvoleného národa. Na druhou stranu, ve *Stromatech* bývá pojem „věřící“ a „víra“ poněkud zamlžen: někdy je vztahován výslovně na příslušnost k církvi či židovskému národu, jindy se vírou myslí přitakání a věrnost „hlasu Slova“, promlouvajícímu ke každému člověku každé doby.⁷ Teprve Klementův „gnostik“ je bezesporu člověkem nejen věřícím, ale také poznávajícím Boha na základě přijetí evangelia.⁸ Ve výpo-

⁴ *Strom.* VII,18,111,1–2.

⁵ Výpovědi přítomné v „post-stromatickém materiálu“, tedy v textu dochovaném v rukopise za *Stromaty*, tradičně rozdělovaném na tři části a nazývaném osmá kniha *Stromat*, *Výpisky z Theodota (Excerpta ex Theodoto)* a *Výbor z prorockých knih (Eclogae propheticae)*, v tuto chvíli záměrně nebudu zohledňovat, protože se nejedná přesně vzato o Klementovo dílo, ale o soubor jeho výpisků a poznámek, které chtěl později dále zpracovat a v některých případech jim i oponovat. K charakteru post-stromatického materiálu, který byl v minulosti předmětem četných diskusí, viz Matyáš HAVRDA, *The So-Called Eighth Stromateus by Clement of Alexandria: Early Christian Reception of Greek Scientific Methodology*, Leiden: Brill, 2016 (v tisku); Veronika ČERNUŠKOVÁ, „*The Eclogae Propheticae* on the Value of Suffering: Copyist's Excerpts or Clement's Preparatory Notes?“, *Studia Patristica*, v tisku (bude publikováno v r. 2017).

⁶ Klement pouze zavrhuje Basileidovu primitivní představu o vrozeném hříchu, jehož důsledkem by bylo utrpení nemluvnat. Tato představa byla (podle Klementova svědectví) založena na Basileidově víře v reinkarnaci (*Strom.* IV,12,81–85). Srov. také pozn. 38.

⁷ Souhlasím v Andrew Itterem, že podle Klementa pro každého člověka na světě je a vždy byla dostupná určitá základní představa (πρόληψις) Boha čili víra a následně skutky projevované věrností vůči němu, na jejímž základě každý může mít účast na spáse, srov. Andrew ITTER, *Esoteric Teaching in the Stromateis of Clement of Alexandria*, VChr Suppl. 97, Leiden: Brill, 2009, s. 184.

⁸ Je třeba zdůraznit, že Klement používá ve *Stromatech* termín „gnostik“ jako záměrnou a provokativní, podvrtnou narážku na soudobé gnostické sekty a zároveň jako aluzi na postavu stoického „mudrce“, kterou chce oslovit čtenáře z řad filozofů. Řecký výraz γνωστικός znamená „poznávající“ či „znalý“ a Klement mu dává význam „ten, který poznává Boha“ nebo „ten, který Boha zná“, myšleno: křesťan, který skutečně přijal evangelium. Ve *Vychovateli (Paed.* I,31,2) říká: „...není již rozdíl mezi Židem a Řekem,

vědích o utrpení věřícího má tedy Klement patrně většinou na mysli utrpení křesťanů, ale tyto výpovědi bývají někdy otevřeny širší interpretaci.

1. ZLOČIN A TREST

Ve zmíněné dvanácté kapitole čtvrté knihy *Stromat* se Klement jednoznačně vymezuje proti Basileidovu přesvědčení, že každé utrpení je Božím trestem za hřích trpícího člověka. Nicméně i Klement vidí souvislost mezi lidským utrpením a předchozím proviněním. Utrpení, které v životě člověka přichází, trestem být může: takový trest se ale týká pouze vin, ke kterým dojde po křtu.

Křtem je člověk zproštěn viny, dluhu, který před Bohem má – rázem přijímá odpuštění (ἄφεσις) všech hříchů bez rozdílu.⁹ Tento krok je neopakovatelný: pokud by pokřtěný dobrovolně přestoupil příkázání, „nezbývá pro něj již žádná oběť za hříchy“ (Žid 10,26–27).¹⁰ Na druhou stranu křtem z lidského srdce nemizí zranění hříchem způsobená (παθή). Ta jej stále oslabují a matou, a nutí jej tak více méně proti jeho vůli k dal-

otrokem a svobodným, mužem a ženou; všichni jste jedním v Kristu Ježíši.' (Ga 3,23–28) Nejsou tedy jedni v témže Slově znalí (gnostikové) a druzí duševní (psychikové), ale všichni, kdo odložili tělesné tužby, jsou před Pánem rovnocenní a duchovní (pneumatikové).“ *Stromata* se od tohoto stanoviska nijak neodchylují; „gnostik“ zde není „nadmířan“ – odborník povýšený nad prostého laika –, ale křesťan, jak má být, křesťan, který ví, v co věří (což zahrnuje především hluboké porozumění skutečností, jako je milosrdenství, odpuštění, lítost, láska k nepřítelům, vnitřní chudoba, evangelní dětství). Naproti tomu člověk „prostě věřící“ nebo „pouze věrný“ je nezralý křesťan (příp. ke křesťanství neobrácený Žid), který se sice věrně drží příkázání a vyhýbá se zlu (a proto nebude zatracen), ale nemá pochopení pro konání dobra z nezištné lásky a pro poznávání Boha kvůli Bohu samotnému. Takový věřící také odmítá studium a otázky – ze strachu, aby nebyly zpochybněny představy, kterých se drží. Podle Klementa je naopak teologické bádání pro církev nesmírně důležité; otevřenost vůči poznání Boha však není u jednotlivců na formální vzdělání nutně vázána: „[Pro křesťana] je možné, aby byl filozofem, třebaže nemá žádné vzdělání – ať je to barbar, Řek, otrok, stařec, dítě nebo žena.“ (*Strom.* II,13,58,3) „I když neumíš číst, nemaš omluvu, pokud nenasloucháš; slyšet se přece člověk učit nemusí. Víra není majetkem lidí moudrých podle tohoto světa, ale patří moudrým podle Boha. Vyučuje se i bez čtení a obyčejná a zároveň božská kniha o ní se jmenuje láska. To je spis, který píše Duch.“ (*Paed.* III,11,78,3)

⁹ *Paed.* I,2,6,4–5; I,6,26,2; *Strom.* IV,24,153,3; VI,12,98,3.

¹⁰ *Strom.* II,13,57,2.

ším chybám.¹¹ Opuštění (συγγνώμη) těchto nedobrovolných hříchů, k nimž dojde po křtu, pak již nespočívá ve zrušení (ἄφεσις) dluhu – ten je vymazán jednou pro vždy a nedobrovolným hříchem znovu nenarůstá –, ale v postupném a dlouhodobém léčení vnitřních ran a deformací (πάθη), jež vyžaduje spoustu úsilí a vytrvalosti také ze strany člověka.¹² Boží léčba či výchova totiž spočívá kromě chválení a povzbuzování¹³ také v diskrétní, niterné konfrontaci se špatnými postoji,¹⁴ případně i výchovných trestech formou navenek viditelného utrpení.¹⁵

Věřící je tedy individuálně formován někdy pomocí radosti, jindy pomocí studu a bolesti, a tato formace je mírnější nebo tvrdší v závislosti na potřebách a míře vnímavosti daného člověka. V první knize *Vychovatele* Klement pojednává o bolestné výchově křesťana nejsystematičtěji.¹⁶ Vypočítává zde dokonce dvanáct druhů kárání, ke kterým božský Vychovatel přistupuje: někdy se přitom zjevně jedná o niternou bolest způsobenou diskrétním upozorněním na morální zlo,¹⁷ jindy bývá této konfrontace dosahováno také pomocí fyzického utrpení.¹⁸

Utrpení tedy podle Klementa může být trestem za přestoupení přikázání, ke kterému dojde v důsledku nevědomosti a/nebo slabosti u věřícího člověka.¹⁹ Utrpení – přesněji pozemské utrpení – nevěřících však jako Boží trest interpretovat nelze:

Je třeba vědět, že těmito vychovávanými jsou ti, kdo upadli do hříchu po křtu, neboť co bylo spácháno předtím, je odpuštěno; očistit se je třeba z toho, co se stalo potom. O nevěřících bylo řečeno: „Jsou považováni za prach, který vítr odnává z povrchu země, za krupěj ukápnutou ze džbánu.“ (Žl 1,4)²⁰

¹¹ Ke Klementově hamartologii podrobněji viz Veronika ČERNUŠKOVÁ, „Víra, poznání, láska. Klementova spiritualita a její evangelní zakotvení,“ in Klement Alexandrijský, *Stromata VII*, s. 7–83, zde 34–45.

¹² *Strom.* II,15,70,3; *Paed.* I,2,6,4–5; I,6,29,5–30,1.

¹³ *Paed.* I,5,19–21; I,10.

¹⁴ Viz např. *Paed.* I,9,80,3; *Strom.* IV,22,143,1.

¹⁵ *Paed.* I,2,5,3; I,8–10.

¹⁶ *Paed.* I,5,19–21; I,9–10. S Klementovým konceptem pozemského utrpení jakožto výchovného trestu se však setkáváme poměrně často také v ostatních dílech: *Hypot.* zl. 24/I (*Adumbr.* ad 1 Petr 2,23; 3,20; 4,5–6); zl. 24/II (*Adumbr.* ad Jud 5,7); zl. 24/III (*Adumbr.* ad 1 Jan 2,2); *Strom.* VI,12,99,2; VII,3,17,5; VII,13,81,6; VII,16,102,1.5; *Protr.* 8,1,2–3.

¹⁷ Viz např. *Paed.* I,9,80,3.

¹⁸ Viz např. *Paed.* I,9,79,2–3.

¹⁹ Srov. např. *Paed.* I,2,5,1–2.

²⁰ *Strom.* IV,24,154,3–4. V podobné souvislosti (o nevěřících, resp. pohanech) cituje Klement Žl 1,4 také ve *Strom.* VII,18,110,2. Srov. také *Strom.* III,5,38,4.

Boží výchovné tresty tedy v Klementově pojetí nikdy nejsou odplatou nebo pomstou,²¹ a nejsou ani způsobem, jak odčinit hřích: „co se stalo, to se nemůže odestát“.²² Vždy jsou vlastně formou odpuštění a uzdravení.²³ Neznamená to ovšem, že by Klement ignoroval otázku spravedlnosti: i on jasně vyznává, že každý zlý skutek si zaslouží odsouzení a trest.²⁴

V sedmé knize *Stromat* rozlišuje Klement tři typy Božích výchovných opatření: působení prostřednictvím osobních andělů, předběžných soudů a soudu konečného:

Nutná výchovná opatření z dobroty velkého pečujícího Soudce nutí prostřednictvím osobních andělů, různých předběžných soudů (πρόκρισις) a soudu konečného (ἡ παντελής κρίσις) k lítosti ty, kteří příliš otupěli.²⁵

Narážkou na zmíněný předběžný soud jsou pak možná také „otcovská napominání“ odpadlých křesťanů, která předcházejí (konečnému) soudu a o nichž je řeč v sedmé knize níže.²⁶

²¹ *Paed.* I,8,70,3; *Strom.* VII,2,12,2–3; VII,16,102,5. Jak upozorňuje J. Wytzes, Klement nepřikládá příliš velkou váhu pojmu Boží hněv. Viz Jelle WYTZES, „Paideia and Pronoia in the Works of Clement Alexandrinus,“ *Vigiliae Christianae* 9 (1955): 146–158, zde 146–147.157. *Paed.* I,8,74,4: „I hněv – musíme-li Božímu napominání říkat hněv – zakouší Bůh z lásky k člověku: Bůh kvůli člověku sestoupil do trpnosti a kvůli člověku se dokonce Slovo Boží stalo člověkem.“ Bůh je dobrý a jen kvůli člověku se stal spravedlivým: *Paed.* I,8,88.

²² *Strom.* IV,24,153,2.

²³ To je také důvodem, proč si podle *Stromat* zralý křesťan nikdy nepřeje potrestání viníků, leda ve smyslu vystavení daného člověka očistné konfrontaci s pravdou o sobě samém, srov. *Strom.* VII,7,39,5.

²⁴ Viz např. *Strom.* II,6,27,1; IV,7,44,1; VI,12,98,1; VI,15,122,3.

²⁵ *Strom.* VII,2,12,5; srov. Platón, *Resp.* X 617e; *Leg.* X 903b.

²⁶ Patrně o tomtéž „předběžném soudu“ vypovídá pak také zl. 19 *Hypotypóseis* komentující 1 Tim 5,21 (třebeže v původním kontextu biblického verše je výraz πρόκριμα použit v jiném smyslu): „Bez předběžného soudu (πρόκριμα),“ (1 Tim 5,21) např. bez toho, aby člověk klopýtl a upadl do soudu a trestu za neposlušnost.“ Také *Hypot.* zl. 24/I (*Adumbr.* ad 1 Petr 4,5–6) v souvislosti s pozemským trestem pro křesťany, kteří svou víru/věrnost opustili, užívají výraz *iudicia praecedentia*: „[Petr] říká: ‚Ti vydají počet tomu, kdo je připraven soudit živé i mrtvé.‘ To jsou ti, kdo jsou vychováni podle předběžných soudů (*iudicia praecedentia*). Kvůli tomu také dodává: ‚Proto byl zvěstován i mrtvým,‘ tzn. nám, kteří jsme se ukázali jako nevěrní, aby byli v těle souzeni podle člověka, ale aby v duchu žili podle Boha.‘ Tzn. ti, kdo odpadli od víry, budou souzeni podle předběžných soudů (*iudicia praecedentia*), dokud jsou ještě v těle, aby činili pokání. Proto také připojuje: ‚aby v duchu žili podle Boha.‘ Tak i Pavel. Vždyť i on říká něco podobného: ‚Toho jsem vydal satanovi, aby v duchu mohl žít.‘ (srov. 1 Kor 5,5)

Kdyby oni [myslí se: sektáři] jako hluší hadi neslyšeli tu nově zpívanou, ale prastarou píseň, mohli by se alespoň podrobit otcovskému napominání, jež předchází soudu (αἱ πρὸ τῆς κρίσεως πατρῶαι νοουθεσίαι), a podstoupit Boží výchovu, dokud by je stud nepřiměl k lítosti. Takto svou tvrdošíjnou neposlušností sami sebe vydávají konečnému soudu (ἡ παντελὴς κρίσις)! Dochází totiž také k určité dílčí výchově, nazývané „tresty“, s níž se setkávají mnozí z nás,²⁷ upadnou-li do poklesku a sklouznou mimo Pánův lid. Ale Prozřetelnost nás trestá, tak jako učitel či otec trestá děti.²⁸

Božský soudce či vychovatel, jak se zdá, působí tedy na křesťana určitý dvojstupňový nátlak: vede jej (prostřednictvím osobních andělů) k poznání pravdy pomocí bolestné výchovy, jak jsme o tom mluvili výše. Pokud je to nezbytné – patrně v případech závažných provinění – přistupuje Vychovatel také k jakémusi pozemskému předběžnému soudu nebo soudům,²⁹ které mají nevěrného vyburcovat a uchránit před soudem konečným. Pakliže ani to nepomůže, propadá i pokřtěný konečnému soudu po smrti. „Když nás soudí Pán,“ připomíná Klement slova Pavlova, „je to k naší nápravě, abychom nebyli odsouzeni soudu spolu se světem.“ (1 Kor 11,32)³⁰

Zdá se nicméně, že posmrtné tresty se podle Klementa týkají nejen nevěrných,³¹ ale také věřících, kteří svou víru neopustili; jejich výchova

²⁷ Klement se zde ztotožňuje s hříšníky – podobně, jako když v *Hypot.* zl. 24/I (*Adumbr.* ad 1 Petr 4,5–6) říká „...nám, kteří jsme se ukázali jako nevěrní“.

²⁸ *Strom.* VII,16,102,3–5; srov. *Paed.* I,8,74,2. K trestům obecně srov. také *Strom.* V,39,1 a 121–122.

²⁹ Není zcela zřejmé, zda se v případě „předběžných soudů“ má jednat o soud a trest stanovený (Božím jménem) v rámci církevního společenství, tedy o exkomunikaci, nebo o působení Boží prozřetelnosti. V *Hypot.* zl. 24/I se podle kontextu zdá, že jde o trest stanovený církví. André Méhat (který však opomíjí zmínky o „předběžném soudu“ ve zlomcích *Hypotypóseis*) upozorňuje, že výraz *praeiudicium*, který odpovídá řeckému *πρόκρισις*, je u Tertuliana (*Apol.* 39,4) izolovaně použit právě ve smyslu exkomunikace, srov. André MÉHAT, *Étude sur les 'Stromates' de Clément d'Alexandrie*, Paris: Editions du Seuil, 1966, s. 320–321. Na druhou stranu v šestnácté kapitole *Stromat* je výslovně řeč o trestech, které uděluje sama Prozřetelnost, a z kontextu je zřejmé, že „sklouznutím mimo Pánův lid“ Klement myslí situaci, kdy některý věřící sám opustí společenství církve tím, že založí sektu. Pojem *praeiudicium* je *terminus technicus* římského práva, srov. Karl HACKL, *Praeiudicium im klassischen römischen Recht*, Salzburg: Anton Pustet, 1976.

³⁰ *Strom.* I,27,172,1; srov. VII,16,102,3.

³¹ O posmrtných trestech: *Strom.* V,1,9,4; V,14,90,6–91,1; VI,6,46,3; VI,6,48,3–4; VI,14,109,6; VII,6,34,4; VII,10,56,3–5; VII,12,78,3; VII,13,83,1; *Hypot.* zl. 24/II (*Adumbr.* ad Jud 5.7.12), zl. 24/III (*Adumbr.* ad 1 Jan 2:2). WYTYZES, „Paideia and Pronoia,“ s. 151, upozorňuje, že Klementova představa posmrtné výchovy je odvozena od Platónových obrazů pod-

prostě není smrtí limitována.³² Klement ji popisuje jako hlubokou lítost a stud.³³ Teprve gnostik, tedy křesťan, který se rozhodl pro Boha kvůli Bohu samotnému, už nemusí mít obavy ze smrti a „může se s dobrým svědomím ukázat před mocnostmi“, protože jeho duše je čistá.³⁴ Takový člověk totiž nejenže se obrátil od nevíry k víře/věrnosti a na základě tohoto obrácení/lítosti (μετάνοια) mu byl ve křtu škrtnut dluh hříchu, ale svým radikálním rozhodnutím pro lásku se obrátil také od pouhé věrnosti k poznání. A toto poznání – toto druhé obrácení/lítost – mu ještě v době pozemského života přineslo (bolestné a očistné) pochopení, co je to hřích.³⁵

Pozemské utrpení jakožto výchovný trest může tedy v určitém smyslu věřícího uchránit před očistným studem po smrti – za předpokladu, že v něm již na zemi probudí ono druhé obrácení, v němž se věřící rozhodne konat dobro již ne ze strachu před trestem, ale čistě z lásky. To ovšem jistě neznamená, že by samo utrpení bylo hodnotou, po které by měl křesťan toužit a volit si nebo na Bohu žádat „menší zlo“ pozemského utrpení ze strachu před utrpením posmrtným. Náš autor dokonce varuje před tím, aby se člověk neopatrně vystavoval pronásledování, a tak se svým vlastně sebevražedným postojem stal spolupachatelem pronásledovatelova hříchu.

[Gnostik] se liší od jiných takzvaných mučedníků, kteří sami zavdávají podnět, a tak nebezpečí nadbíhají, nechci říct jak (abych zachoval slušnost). Gnostik se naopak v souladu se zdravým rozumem pronásledování vyhýbá, a když ho pak Bůh skutečně povolá, ochotně se mu odevzdá, a tak povolání „upevní“ (2 Petr 1,10). [...] Vyznává tedy pevně své povolání ne proto, že snáší menší nebezpečí ze strachu před nebezpečím horším, jak tomu bývá u ostatních, ani proto, že se obává výtek ze strany těch, jimž se dostává těžce důstojnosti a kdo jsou téhož smýšlení, a už vůbec ne kvůli odměně za utrpení, ale je poslušný povolání dobrovolně – z lásky k Bohu, neboť si za cíl nevzal nic jiného než Boží zalíbení. Kdo totiž podstupuje utrpení ze ctižádosti nebo z obavy před jiným, ještě přísnějším trestem nebo kvůli

světních trestů (srov. např. *Gorg.* 525b; *Phd.* 113d), o kterých sám Klement tvrdí, že je Platón převzal z Bible, a je závislá také na Plútarchově konceptu kajících úkonů (srov. *De sera num. vind.* 4; 19; 22). K tématu srov. též Klaus SCHMÖLE, *Läuterung nach dem Tode und pneumatische Auferstehung bei Klemens von Alexandrien*, Münster: Verlag Aschendorff, 1974; Theophil SPÁČIL, „La dottrina del purgatorio in Clemente Alessandrino ed in Origene,“ *Bessarione* 23 (1919): 131–145.

³² *Strom.* VI,14,109,1–6; VII,10,56,3–5.

³³ *Strom.* VI,14,109,3–4.

³⁴ *Strom.* VII,13,83,1.

³⁵ *Strom.* II,6,26,5.

nějakým požitkům a radostem po smrti, je dítětem ve víře – sice blahoslaveným, ale ještě není dospělý v lásce k Bohu tak jako gnostik. [...] Lásku si člověk volí kvůli lásce samotné, kvůli ničemu jinému.³⁶

Něco jiného je odhodlanost k přijetí výzvy dosvědčit svou víru, pokud to okolnosti vyžadují. Motivací gnostika k němu však rozhodně nebude strach z trestu ani ambice stát se mučedníkem, ale jen láska.

„Jsme sice v těle, ale boj, který vedeme, není tělesný. Naše zbraně v tomto boji nejsou tělesné; svou moc bořit hradby mají od Boha. Jimi boříme všechny pyšné výmysly, které se vzpínají proti poznání Boha, a každou myšlenku bereme do zajetí poslušnosti vůči Kristu.“ (2 Kor 10,3–5) Vybaven těmito zbraněmi říká gnostik: „Pane, dopusť ohrožení a přijmi důkaz [mé víry]. Jen ať přijde ta hrůza! Z lásky k tobě nemám z nebezpečí strach.“³⁷

2. UTRPENÍ NEVINNÉHO A DUCHOVNÍ BOJ

Jak již bylo řečeno, ne vždy je podle Klementa utrpení člověka trestem za jeho hříchy. Někdy Bůh jen nezabrání působení zla s ohledem na užitek, který chce z této situace vytěžit.³⁸

Ve výše citované polemice proti Basileidovi říká Klement jednoznačně, že i když se nic neděje bez svolení Pána veškerenstva, k utrpení nevinných (např. mučedníků nebo samotného Krista) nedochází z Boží vůle:

[Basileidés tvrdí, že] tresty se dějí z Boží vůle. To je bezbožná úvaha. Pán totiž netrpěl z Otcovy vůle a ani pronásledování se neděje proto, že by si to Bůh přál.

³⁶ *Strom.* VII,11,66,4–67,2; srov. např. *Strom.* II,12,53,4; *Strom.* IV,3,9,7; IV,4,14,1–3; IV,4,17,1–4; IV,10,76,2–77,3.

³⁷ *Strom.* IV,7,54,5–55,1.

³⁸ Je otázkou, jak by se Klement vyjádřil o utrpení bytostí zcela bezbranných a neschopných vědomého postoje, jako jsou malé děti, lidé mentálně postižení nebo zvířata. Jak bylo řečeno, tomuto tématu se Klement ve svém díle vyhýbá. V tzv. *Výboru z prorockých knih*, součásti sbírky Klementových kusých výpisků, které mu měly patrně sloužit k dalšímu zpracování, je naznačeno téma utrpení pohozených novorozenců (*Ecl.* 48,2, srov. 41,1). Klementův zdroj argumentuje ve prospěch spásnosné hodnoty takového utrpení. Je ovšem pravděpodobné, že Klement sám se k myšlence, že by nedobrovolně podstoupená bolest těchto dětí měla být sama o sobě odměněna (a také k dalším úvahám obsaženým v této pasáži), stavěl přinejmenším rezervovaně; srov. ČERNUŠKOVÁ, „*The Eclogae Propheticae on the Value of Suffering*“ (viz pozn. 5).

[...] Na druhou stranu nic se neděje bez svolení Pána veškerenstva. Zbývá nám jen konstatovat, že se to děje, aniž by tomu Bůh bránil; jediné tak lze obhájit jak Prozřetelnost, tak Boží dobrotu. Nesmíme tedy uvažovat tak, že Bůh je původcem soužení – to ať nám ani na mysl nepřijde. Je vhodné přijmout přesvědčení, že on sice nebrání těm, kdo soužení způsobují, ale využívá bezostyšných činů svých protivníků k dobrému.³⁹

Užitkem, který z utrpení nevinného může vzejít, bývá příklad jeho odhodlanosti pro ostatní, jak je to opakovaně vyjádřeno ve *Stromatech*:

[Dokonalý] gnostik není ničím uveden do zkoušky, leda když to Bůh dovolí, v případě, že to má být k užitku lidem v jeho okolí: povzbuzení jeho statečnou trpělivostí jsou posílení ve víře. To je jistě také důvodem, proč byli blažení apoštolové k utvrzení a upevnění církevních společenství uvedeni do zkoušky a museli vydat svědectví o dokonalosti.⁴⁰

Utrpení podle Klementa tedy prožívají i ti, kdo jsou ve *Stromatech* nazýváni gnostiky.⁴¹ Ideální dokonalý gnostik snáší jakékoli zkoušky pouze kvůli druhým.⁴² Zcela dokonalým na zemi žijícím gnostikem byl přitom dle Klementa jediné Kristus, jehož vzoru se přiblížili apoštolové. Jinak Klement označuje jako gnostiky také ty věřící, kteří podstoupili druhé obrácení, ale jsou teprve na cestě k plnému očistění. Ti mohou být sami obohaceni zkouškami, jimiž procházejí.⁴³

Když nás ďábel zkouší, ví, kdo jsme, neví, jestli podlehneme, ale chce, abychom zavrhlí víru a podrobili se mu, a tak nás zkouší, což jako jediné je mu také dovoleno. To proto, že se musíme zachránit sami na základě přikázání, která si vezmeme jako východisko, dále proto, aby byl pokušitel zahanben, když se mu jeho záměry nezdaří, aby byli posílení křesťané, a také kvůli svědomí těch, kdo budou vytrvalost mučedníků obdivovat.⁴⁴

³⁹ *Strom.* IV,12,86,1–87,1. Srov. zejm. *Strom.* I,17,85,5–86,3; a dále *Strom.* IV,10–12; VII,2,12,1; VII,3,20,7–8.

⁴⁰ *Strom.* VII,12,74,3–4.

⁴¹ *Strom.* II,7,35,4; VII,11,63,2 další.

⁴² *Strom.* IV,12,87,2.

⁴³ Klement tvrdí, že gnostik svým životem „vynahrazuje nepřítomnost apoštolů zde na zemi“ (*Strom.* VII,12,77,4; srov. VI,8,68,2). Patrně chce říci, že gnostik, „nakolik je gnostikem“ (*Strom.* II,20,103,4), podstupuje zkoušku kvůli druhým lidem, a nakolik je ještě nezralý, čerpá ze zkoušky užitek i pro sebe.

⁴⁴ *Strom.* IV,12,85,1.

Takový člověk pochopil, co konání zla znamená, a zcela se ho zřekl,⁴⁵ takže už není vychováván pomocí výhrůžek a příslibů, ale samotným poznáním. Už není odkázán na výchovu konanou prostřednictvím osobních andělů, jak o tom byla řeč výše,⁴⁶ ale dobrovolně a vděčně přijímá očištné poznání od Krista samotného.⁴⁷ Čím blíže je tomuto světelnému zdroji, tím jasnější vhled má do svého vlastního srdce a tím více je vědomě otevírá pohledu Pána. „Myslím tím Pána Ježíše [...], jehož krev byla obětována za nás“,⁴⁸ říká Klement s přímostí, na jakou jinak nejsme ve *Stromatech* zvyklí.

Ať už je řeč o utrpení niterném, nebo fyzickém, vždy je gnostik podstupuje nikoli jako trest,⁴⁹ ale jako dobrovolnou odpověď na lásku, kterou přijal:⁵⁰ s vděčností za Ježíšovu oběť⁵¹ a také s přáním dobrého pro své nepřátele.⁵² Tak se trpící připodobňuje Ukřižovanému a přijímá účast na jeho utrpení.

„Radujte se,“ říká [Petr], „když máte podíl na Kristově utrpení,“ (1 Petr 4,13) to znamená: jestliže jste spravedliví, trpíte pro spravedlnost, tak jako i Kristus trpěl za spravedlnost.⁵³

Někdo by nicméně mohl vznést následující námitku: Ale jak by bylo možné se postavit se svým slabým tělem proti silám a duchům moci? [Takový člověk] ať vezme na vědomí, že naše sebedůvěra v boji proti mocnostem tmy a proti smrti se opírá o Všemohoucího a Pána. Písmo říká: „Ještě než dopovíš, hle, jsem u tebe,

⁴⁵ *Strom.* IV,17,107,4–8; II,6,26,5; IV,22,143,1; VI,14,109,3–5.

⁴⁶ *Strom.* VII,2,12,5.

⁴⁷ *Strom.* VII,13,81,3.

⁴⁸ *Strom.* IV,16,107,5–8 (1 Clem. 21,3.6).

⁴⁹ Srov. Silke-Petra BERGMAN, „Clement of Alexandria on God's Providence and the Gnostic's Life Choice: The Concept of *Pronoia* in the *Stromateis*, Book VII,“ in *The Seventh Book of the Stromateis: Proceedings of the Colloquium on Clement of Alexandria* (Olomouc, October 21–23, 2010), ed. Matyáš Havrda – Vít Hušek – Jana Plátová, Leiden: Brill, 2012, s. 63–92, zde. 71–78.

⁵⁰ Hrdinné utrpení a mučednictví je u Klementa zmiňováno vždy výslovně v souvislosti s láskou: *Strom.* IV,4,13,1–14,3; IV,4,15,3–4; IV,6,28,5; IV,7,43,1–3; IV,7,46,1; IV,7,49,2–6; IV,7,52,2–53,1; IV,7,54,5–55,4; IV,8,57,1; IV,9,75,4; IV,12,85,3; IV,13,92,2–93,2; IV,14,95–96; IV,18,111,5–112,4; IV,22,145; VI,8,71,4; VII,11,63,2–64,3; VII,11,66–68; VII,12,70,1–3; VII,12,79,7.

⁵¹ *Strom.* IV,9,75,4; VII,12,72,5–6; VII,12,80,4–6; *Hypot.*, zl. inc. 3 (Vaticanus arabus 452, f. 29^v).

⁵² *Strom.* IV,6,41,3–4; *Strom.* IV,14,95–96; VII,12,74,5; *Hypot.*, zl. inc. 3. Vděčnosti nutně předchází poznání, proto je vlastní právě gnostikovi: *Strom.* VII,12,79,2.

⁵³ *Hypot.* zl. 24/I (*Adumbr.* ad 1 Petr 4,13).

praví [Pán],“ (Iz 58,9) nepřemožitelný ochránce, jenž nás zaštiťuje. „Nebudte tedy vyvedeni z míry palčivostí zkoušky, která na vás přijde, jako by se dělo něco divného,“ říká Petr. „Radujte se, že máte podíl na Kristově utrpení, abyste se radovali a jásali, až se zjeví jeho sláva. Blaze vám, jste-li uráženi pro Kristovo jméno, protože na vás spočívá Duch slávy, Duch Boží.“ (1 Petr 4,12–14) „Jak je psáno: ‚Celý den jsme kvůli tobě zabíjeni, mají nás za ovce určené na porážku.‘ (Žl 44,23) Ale v tom všem s převahou vítězíme mocí toho, který si nás zamiloval.“ (Řím 8,36–37)⁵⁴

Bůh si podle Klementa nepřál Kristovo utrpení a nepřeje si ani utrpení mučedníků. Ba co víc: „Všechno, co škodí těm, kteří mu uvěřili, považuje za nevděk vůči sobě samému a za vlastní potupu,“ jedinou potupu, která se ho dotýká.⁵⁵ Až přijde čas, svých věrných se zastane, jak připomíná Klement:

Božská Moudrost o mučednících říká: „V očích pošetilců vypadají jako mrtví, konec jejich života byl považován za neštěstí, jejich odchod od nás za zánik. Oni však přebývají v pokoji. I kdyby se lidem zdálo, že jsou trestáni, mají plnou naději na nesmrtelnost.“ (Mdr 3,2–4) Pokračuje dále a učí, že mučednictví je slavná očista: „Po krátké výchově dojdou velkého dobrodiní, neboť je Bůh vyzkoušel,“ tzn. dopustil, že na ně dolehly zkoušky proto, aby se osvědčili a jejich pokušitel utržil ostudu, „a shledal je hodnými sebe,“ totiž hodnými, aby byli nazváni jeho syny, „protřbil je jako zlato v tavící peci a přijal je jako zápalnou oběť. V čas jeho navštívení zazáří, rozběhnou se jako jiskry po strništi. Budou soudit národy a vládnout nad lidmi a Hospodin bude jejich králem navěky“. (Mdr 3,5–8)⁵⁶

[Petr] říká: „Blaze vám, neboť na vás spočívá to, co je vlastní jeho slávě, cti a moci, a ten, který je jeho Duchem.“ Je zde přivlastňovací zájmeno „jeho“ a označuje andělského Ducha: slávou Boží jsou ti, skrze něž je oslavován na základě jejich věrnosti a spravedlnosti vedoucí ke ctihodné slávě – na základě pokroku věrných, kteří jsou [do této slávy] uvedeni. Můžeme to chápat také tímto způsobem: „Duch Boží [spočívá] na nás,“ to znamená ten, který se na základě víry přidružuje k duši jako jakýsi půvab myslí a krása ducha. Říká: „Neboť přišel čas, aby soud začal od domu Božího.“ Tzn. až tito budou v pronásledování utvrzeni, bude následovat soud.⁵⁷

⁵⁴ Strom. IV,7,47; srov. Strom. II,20,108,3; IV,7,54,4–55,4.

⁵⁵ Strom. VII,3,21,4: τίς γὰρ ἄλλη ἅπτοισι ἂν ἀτιμία θεοῦ; Srov. *Quis div.* 30; Strom. II,16,73,2: Radosti a bolesti svých věrných se Bůh – v určitém smyslu – účastní. Ovšem nikoli v tom smyslu, že by podléhal πάθη.

⁵⁶ Strom. IV,16,103,2–104,2.

⁵⁷ Hypot. zl. 24/I (Adumbr. ad 1 Petr 4,14.17. Davide Dainese upozorňuje, že „è più probabile che Clemente parli qui anche delle persecuzioni in termini simbolici e metaforici“. Clemente Alessandrino, *Adombrationi*, ed. Davide Dainese, Milano: Paoline, 2014, s. 160–161; srov. Anniewies van den Hoek, „Clement of Alexandria on Martyrdom,“ *Studia Patristica* 26 (1993): 324–341.

Užitkem, který z utrpení plyne nevinnému trpícímu, je tedy očistná formace srdce a zkušenost vítězství v duchovním boji.⁵⁸ Toto vítězství je plodem účasti na utrpení a slávě Kristově (srov. např. Flp 3,10–11), je dosaženo „mocí toho, který si nás zamiloval“ (Řím 8,36–37), a přesto zároveň platí, že jej dosahuje daný člověk sám.

Již zde na zemi může věřící tuto účast na Ježíšově utrpení a vzkříšení předjímat, ale zcela je přijme, teprve až se ve své smrti úplně odevzdá Bohu, jak o tom Klement mluví ve čtvrté knize *Stromat*:

I kdyby vedl správný život (a je nemožné, aby poznání šlo ruku v ruce se špatným jednáním), uskutečnil tak to nejlepší vyznání a vydal svou láskou svědectví, a získal by proto větší důstojnost, než o jaké lze u lidí mluvit – ani pak nebude zván „dokonalý“, dokud je v těle. Tomuto titulu totiž předchází dovršení života, kdy teprve má gnostický mučedník možnost prokázat dokonalé dílo a v pravém slova smyslu je představit gnostickou láskou – tím, že přinese svou krev jako oběť díky a odevzdá svého ducha. Proto je blahoslavený a právem je prohlášen za dokonalého, „aby bylo patrné, že tato nesmírná moc je Boží, že nepochází od nás,“ jak říká apoštol (2 Kor 4,7). Zachovejme si jen svobodnou vůli a lásku, „když jsme ze všech stran tísněni, ne však zahnáni do úzkých, když jsme bezradní, ale ne zoufalí, pronásledováni, ale ne opuštěni, sráženi k zemi, ne však poraženi.“ (2 Kor 4,8–9)⁵⁹

3. KŘÍŽ A ZÁSTUPNÉ UTRPENÍ

O smyslu samotného Kristova utrpení nepodává Klement nikde v dochovaném díle žádný rozsáhlý výklad, třebaže se o něm poměrně často zmiňuje⁶⁰ a vyznává, že tato Ježíšova dobrovolná oběť z lásky umožňuje lidem život.⁶¹ Poměrně často přitom používá i biblickou metaforu Ježíšovy prolité krve jakožto výkupného, díky němuž jsme vysvobozeni z moci zla (1 Petr 1,19).⁶²

⁵⁸ Srov. také *Strom.* I,17,86,3; IV,12,85,1.

⁵⁹ *Strom.* IV,21,130,5–131,1; srov. *Strom.* IV,9,75,4; *Strom.* IV,4,13.

⁶⁰ *Protr.* 4,59,2; 10,106,5; 11,111,2–3; 11,114,4; 11,116,2; *Paed.* I,5,23; I,6,42,2–3; I,6,43,3; I,6,46,1; I,6,47,4; I,6,49,4; II,8,73–74; *Strom.* I,18,88,4–8; II,4,19,1; II,15,64,4; II,20,108,3; IV,7,43,2; IV,12,87,4; V,1,1,2; V,10,66,5; V,11,72,2–3; V,14,108,2–3; VI,8,70,2; VI,15,127,1–2; VII,2,8,1; *Quis div.* 8,2; 33,6; 37,3–4; *Hypot.* zl. 24/I (*Adumbr.* ad 1 Petr 1,19; 2,23); zl. 24/III (*Adumbr.* ad 1 Jan 3,12.15–16).

⁶¹ *Strom.* VI,8,70,2; V,10,66,5; IV,7,43,2; *Protr.* 11,114,4; *Paed.* I,6,49,4; *Hypot.* zl. 24/III (*Adumbr.* ad 1 Jan 3,12.15–16).

⁶² *Protr.* 11,116,2; *Paed.* I,6,42,2; I,6,43,3; I,6,47,4; I,6,49,4; II,2,19,3; *Strom.* IV,16,107,5–8.

My jsme byli zcela a v každém ohledu Kristem osvojeni: vstoupili jsme do příbuzenství s ním díky jeho krvi, jež nás vykupuje, do [jeho] náklonnosti díky výživě, již čerpáme ze Slova, a do nepomíjivosti díky jeho výchově.⁶³

On, který je život, se totiž rozhodl vytrpět to, co vytrpěl, abychom my díky jeho utrpení život získali.⁶⁴

[Petr] říká: „Víte přece, že jste byli vykoupeni] drahocennou krví jako beránka bez vady a bez poskvrny.“ Zde se dotýká starodávných slavností levitů a kněží. Mluví však o duši čisté pro spravedlnost, která se obětuje Bohu.⁶⁵

Jak již bylo řečeno, podle Klementa člověk, který nevinně trpí s vděčností vůči Kristu a s přáním dobrého vůči svým nepřátelům, se Kristu připodobňuje v jeho nevinném utrpení, jímž se nasadil za život lidí. Pokládá život za Přítele.⁶⁶ Krev mučedníků je tudíž rovněž „drahocenná“ (1 Petr 1,19), podobně jako krev Kristova.⁶⁷

Mimo *Stromata* pak Klement jasně hovoří také o ochotě položit život nejen za Krista, ale i za své pozemské přátele:

Proto [Syn] sestoupil, proto oblékl člověka, proto dobrovolně snášel to, co patří k lidství, aby nám vyměřil účast na své moci, poté, co si z lásky k nám nechal vyměřit účast na naší slabosti. A když se chystal obětovat (2 Tim 4,6), sám sebe vydat jako oběť, zanechal nám novou smlouvu: „Dávám vám svou lásku.“ (srov. Jan 13,34; 14,27) Jaká je tato láska a jak veliká? Za každého z nás položil svůj život, život, který má hodnotu veškerenstva. A na oplátku žádá, abychom stejnou lásku měli mezi sebou navzájem (srov. Jan 15,13). Dlužíme tedy svým bratřím život...⁶⁸

„Každý, kdo nenávidí bratra, je vrah.“ Vždyť proto, kvůli nevěře, Kristus umírá, a tak [Jan] správně dodává: „a víte, že žádný vrah“ – [člověk] nevěrný – „nemá věčný život, který by v něm trval.“ Neboť v mysli věrného zůstává živý Kristus. „On totiž za nás,“ tj. za věrné, „položil svůj život.“ A pokud tedy za apoštoly položil [Kristus] život – a když [Jan] mluví o jeho apoštolech, myslí tím sebe a své [bratry], jako kdyby říkal: tvrdím, že „my“, apoštolové, za které [Kristus] položil život, pak „musíme položit život za bratry“.⁶⁹

⁶³ *Paed.* I,6,49,4.

⁶⁴ *Strom.* IV,7,43,2; srov. *Protr.* 11,111,2–3; *Paed.* I,5,23,1–2; I,6,27,1; I,6,42,2; I,6,43,3; *Strom.* IV,7,43,2; IV,12,87,2.4.

⁶⁵ *Hypot.* zl. 24/I (*Adumbr.* ad 1 Petr 1,19).

⁶⁶ *Strom.* IV,4,14,2.

⁶⁷ *Strom.* IV,4,13,3.

⁶⁸ *Quis div.* 37,3–4.

⁶⁹ *Hypot.* zl. 24/III (*Adumbr.* ad 1 Jan 3,15–16).

Ve *Stromatech* není tato myšlenka vyjádřena výslovně, nicméně i zde nacházíme nářázky, v nichž můžeme Klementovu představu o nasazení gnostikova života za druhé pozorovat. Kupodivu se většinou vyskytují v kontextu přímlyvné modlitby. Klement uvádí příklad přímlyvy Mojžíšovy a statečné Júditino a Esterino nasazení vlastního života za záchranu svého národa a hovoří také o gnostikově odhodlání mít podíl na hříchu (resp. na trestu za hřích) svých bratří, aby tak oni došli obrácení (Řím 9,3; Ex 32,32).⁷⁰

Mojžíš odpověděl prosbou – ne ve svém zájmu, ale za záchranu všech: „To ne, Hospodine, odpusť tomuto lidu jeho hřích, anebo vymaž z knihy živých i mě.“ (Ex 32,32) Jaká dokonalost rozhodnout se raději zemřít spolu se svým lidem, než být zachráněn sám!⁷¹

„Nést znamení [kříže]“ znamená nosit na sobě smrt a ještě za života se se vším rozloučit. [...] [Gnostik] se modlí, ať nese podíl na hříších svých bratří, aby jeho lid došel vyznání a obrácení (srov. Ex 32,32; Řím 9,3), a touží sdílet vlastní dobra se svými nejmilejšími a stejně tak jeho přátelé s ním.⁷²

Týká-li se [souzení] jiných lidí, děje se to kvůli vlastním hříchům každého z nich, týká-li se Pána a apoštolů, pak důvodem jsou hříchy naše.⁷³

ZÁVĚR

Ačkoli Klement systematický výklad o smyslu utrpení ve čtvrté knize *Stromat* záměrně nedokončil, můžeme z jiných míst jeho díla vyčíst poměrně soudržné, i když jistě ne vyčerpávající poučení, které se v této věci svým posluchačům a čtenářům vynasnažil dát.

Utrpení může být podle Klementa trestem za nedobrovolná provinění, jež božský Vychovatel udílí věřícímu/věrnému člověku. Tento trest nikdy není mstou ani možností odčinit či anulovat hřích, ale vždy je for-

⁷⁰ Méně zjevných nářazek by bylo možno uvést i víc, např. ve *Strom.* VII,12,74–78 lze vidět souvislost mezi gnostikovým konáním Boží vůle (74,7), skrytým konáním dobra, resp. přímlyvnou modlitbou (77,5), ztotožněním s bolestí druhého (78,1), soucitem s lidmi vychovávanými po smrti (78,3) a gnostikovými zkouškami k užítku jeho blízkých (76,2).

⁷¹ *Strom.* IV,19,118,3.

⁷² *Strom.* VII,12,79,7–80,1.

⁷³ *Strom.* IV,12,87,2.

mou milosrdného odpuštění, jež uzdravuje srdce od ran hříchu. Pakliže se ovšem křesťan, podrobený takové soustavné Boží výchově, v určitém momentě rozhodne pro věrnost vůči Bohu již ne ze strachu před trestem, ani z touhy po uzdravení vlastního srdce, ale čistě kvůli Bohu samotnému – jinak řečeno: pakliže si zvolí lásku –, pak tímto svým druhým obrácením vystupuje nad sféru Zákona a trestu. Utrpení, které ho pak potkává, již není trestem, pasivně přijímaným a obávaným. Ať už jde o bolest fyzickou, např. mučení spojené s vyznání víry, nebo o niternou bolest a stud nad vlastními chybami a nedostatečností, vždy je utrpení přijímáno svobodně a s odhodláním, ve vděčnosti vůči Ukřižovanému a v odpuštění vůči nepřátelům. Tak se vtiskuje do srdce křesťana Ježíšův obraz.

Křesťan nemá toužit po utrpení jako po časném trestu, kterým by se vyhnul trestu posmrtnému; nemá ani ctižádostivě toužit po mučednictví a vyhledávat je. Takové smýšlení by bylo známkou nezralosti a usvědčovalo by věřícího, že ještě nepřijal plně evangelium a neobrátil se k lásce. Přesto jsou chvíle, kdy křesťan, který se rozhodl poznávat a milovat Boha kvůli Bohu samotnému, utrpení sám volí. Je totiž po vzoru svého Mistra ochoten položit život za své přátele a je-li třeba, dělá to: ať už fyzicky, nebo ve skrytu přímluvné modlitby.

V tomto bodě výkladu však Klement už skutečně umlká a další poučení ponechává k osobnímu rozhovoru. Neboť „taková tajemství, jako je Bůh, lze svěřit Slovu/slovu, ale nikoli spisům“.⁷⁴

Clement of Alexandria On the Value of Suffering

Key words: Clement of Alexandria; Patristic Theology; Christian Spirituality; Punishment; Innocent Suffering; Vicarious Suffering; Intercessory Prayer; the Cross

Abstract: In his *Stromata* (book IV, chapter 12) Clement of Alexandria touches briefly on the theme of the value of suffering, only to break off abruptly in the middle of a promising comment, noting that although much more needs to be said, this must be left to be continued later "at the appropriate time". The theme was never dealt with by Clement systematically, however. Based on individual ideas in *Stromata*, *Paedagogus*, *Protrepticus*, *Quis dives salvetur* and the surviving fragments of the *Hypotyposes*, the paper depicts Clement's thoughts concerning suffering as a consequence of a Christian's sin, about the suffering of an innocent person and spiritual struggle and about the cross and vicarious suffering. The

⁷⁴ *Strom.* I,1,13,1.

statements contained in the post-stromatic material (the so-called *Stromata* VIII, *Excerpts from Theodotus* and *Eclogae propheticæ*), which is the collection of Clement's preparatory notes and excerpts from various sources, are not considered in this article.

Mgr. Veronika Černušková, Ph.D.
Katedra biblických věd
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
veronika.cernuskova@upol.cz